

SÖZLÜ KÜLTÜRDEN YAZILI KÜLTÜRE DELİLİK: SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ*

**Insanity from Oral Culture to Written Culture:
Son Asır Türk Şairleri [Turkish Poets of the Last Century]**

Dr. Öğr. Üyesi Emine TUĞCU**

ÖZ

Osmanlı'da matbaa kültürünün tam olarak içselleştirilmediği, bununla birlikte sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecini tartışmaya imkân tanıyan XIX. ve XX yüzyıl başlarına ait biyografi metinleri, “delilik” konusunda içerdiği bilgilerle toplumun deliliğe bakış açısını yansıtan önemli kaynaklar arasında yer alır. Türk halk bilimi çalışmalarında “delilik” kavramı, şimdiye kadar biyografi metinlerinden hareketle tartışmaya pek açılmamıştır. “Her topluluğun kendi folkloru vardır” sözünden yola çıkarak şehir kültürüne ait, üst sınıfa mensup eğitilmiş şairlerin bir grup oluşturulmasından hareketle Osmanlı'nın son döneminde “deli” olarak adlandırılan şairler toplumda nasıl karşılanmışlardır sorusu üzerine düşünmek gerekir. Bu yazıda *Son Asır Türk Şairleri*'nde “deli” olarak adlandırılan şairler, hem kültür çevreleri ve dönemleri açısından değerlendirilecektir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından *Son Asır Türk Şairleri*'nde çeşitli sebeplerle akıl sağlığını kaybeden ve normal dışı davranışlar sergileyen şairlerden söz edilirken bu şairlerden bir kısmının akıl hastalığından ziyade aykırı kişilikleriyle ön plana çıktığı görülür. Ayrıca bu kişilerin tezkirede deli, mecnun ve meczup şeklinde farklı adlandırmalarla ele alındığı fark edilir. Bu sebeple yazıda, tezkirede yer alan şairler arasında aykırılık yaratan durumlar nelerdir, akıl sağlığını yitiren şairlerin deli, mecnun ve meczup gibi ayrıştırılmasında ayırt edici unsurlar nelerdir, bu adlandırmalar “romantik”, “akıllı” ve “kutsal” deli kavramları çerçevesinde tartışılabilir mi sorularına cevap aranacaktır. Osmanlı toplumunda akıl sağlığı yerinde olmayan kişilerin, hastalıklarının derecesine göre farklı uygulamalara tabii tutulduğu, genellikle gündelik hayatta diğer insanlar ile iç içe bir yaşam sürdürdükleri ve toplumsal alandan dışlanmadıkları görülür. Michael W. Dols deliliği “romantik”, “akıllı” ve “kutsal” olmak üzere üç şekilde sınıflandırır. *Son Asır Türk Şairleri*'ndeki biyografilere bakıldığında, Dols'un sınıflandırmasında olduğu gibi deliliği birbirinden ayırmak pek mümkün görünmemektedir. “Romantik” deli olarak adlandırılacak bir kişinin aynı zamanda “akıllı” ve “kutsal” delilik özelliklerini taşıdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “romantik” delilikle “akıllı deliliğin” bir arada ve aynı şekilde “akıllı” delilik ile “kutsal” deliliğin birlikte görüldüğü de dikkati çekmektedir. Ayrıca eserde akıl sağlığı yerinde olmayan kimi şairlerin yaşadıkları büyük travmalar neticesinde, sonradan akıl sağlıklarını kaybettikleri anlaşılmaktadır. Akıl sağlığını yitirmelerindeki neden ailevi, sosyal ve siyasal olabildiği gibi edebî metinlerin etkisiyle de ilişkilidir. Edebî metinlerde Mecnun tipinin aşık kimliği için bir model teşkil etmesi, şairleri Mecnun gibi davranmaya itmiş görünmektedir. Yaşamlarının merkezine aşkı alarak toplumdan kendilerini izole eden şairler, karşılarına çıkan otoriteye de karşı çıkmışlardır. Dönemin siyasi atmosferine bağlı olarak iktidara muhalif eleştiriler getiren şairler de aykırı buldukları için deli olarak adlandırılmıştır. Hatta deli olmamalarına rağmen bazıları hükümete yönelik eleştirilerde buldukları için herhangi bir cezaya maruz kalmamaları için yakınları tarafından deli kılıfına sokularak akıl hastanesine yatırılmışlardır. İçki içmek de sözlü kültürde delilik sebebi olarak görülmüş, içkiye müptela şairlerin akıllarını “doğru yolda” kullanamadıkları için trajik sonları ibretlik bir ders olarak okura sunulmuştur. Tanrı aşkıyla cezbeyle kapılan meczupların ise normal dışı davranışlar göstermesi toplumsal hayatta olağan karşılanmış, hatta bu kişilerin bilinmezlik âleminin habercileri olarak makamlarının velilik mertebesinde olduğu düşünülmüştür. Toplumsal kurallara uymamaları, dini vebeleri yerine getirmemeleri, normal dışı davranışlar sergilemeleri, aşka ve içkiye müptela olmaları yadırganmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Sözlü kültür, yazılı kültür, delilik, *Son Asır Türk Şairleri*, mecnun, meczup.

ABSTRACT

Biography texts of the early 19th and early 20th centuries, where the printing press culture was not fully internalized in the Ottoman Empire, but also allowed to discuss the transition from oral culture to written culture, are among the important sources that reflect the society's view of insanity with the information they contain on the subject of "insanity". However, the concept of "madness" in Turkish folklore studies has not been discussed

* Geliş tarihi: 21 Ocak 2022 - Kabul tarihi: 26 Ağustos 2022
Tuğcu, Emine. “Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Delilik: Son Asır Türk Şairleri” *Milli Folklor* 137 (Bahar 2023): 134-144

** Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı. emine_tugcu@yahoo.com, Ankara/Türkiye ORCID ID: 0000-0001-9524-9121.

much from the biography texts until now. It is necessary to think about the question of how the poets, who were called "crazy" in the last period of the Ottoman Empire, were perceived in the society, based on the saying "Every community has its own folklore", and the fact that educated poets belonging to the city culture and belonging to the upper class are a group. One of the issues to be addressed within the framework of Ottoman cultural history is the ways in which the concept of insanity was comprehended in the Ottoman society. The comprehension of the concept of insanity from the late 19th century to the early 20th may be discussed by means of the biographies of poets who were mentally unwell in real life. *Son Asır Türk Şairleri* discusses poets who, for various reasons, had lost their mental health and who displayed abnormal behavior, and, at the same time, portrays how some of these poets had been foregrounded not by their mental illnesses but by their anomalous characters. Moreover, these figures are referred to in the collection of biographies through various forms of naming, such as crazy [deli], lunatic [mecnun], and mad [meczip]. This study aims to address the following questions: What are the incident leading to anomalous character traits among the poets whose biographies are included in the collection? What are the distinguishing elements of the process by which these mentally unwell poets are called crazy, lunatic, or mad? Could this naming process be discussed in the framework of "romantic," "intelligent," or "sacred" insanity? It is observed that, in the Ottoman society, mentally unwell people were subject to various practices depending on the severity of their illness, and that they mostly led daily lives in interaction with other people without being alienated from public space. Michael W. Dols categorizes insanity in three groups as "romantic," "intelligent," and "sacred" insanity. When the biographies included in *Son Asır Türk Şairleri* are analyzed, it becomes evident that types of insanity cannot be easily distinguished as in Dols's categorization. It is evident that a person considered a "romantic" lunatic may as well possess characteristics of "intelligent" and "sacred" insanity. It is also notable that, in the collection, "romantic" insanity and "intelligent" insanity are demonstrated as coexisting, and so are "intelligent" insanity and "sacred" insanity. In addition, the collection points to some mentally unwell poets who had lost their mental health later, as an outcome of the major traumas they had experienced. While the reasons for losing their mental health may have been familial, social, and political factors, they may also be related to the effect of literary texts. The fact that the Mecnun [lunatic] type, in literary texts, constitutes a model for the identity of one who is in love has motivated poets into acting like they were Mecnun [lunatic]. Having isolated themselves from the society by centering their lives on love, these poets resisted all forms of authority that they came across. The poets who introduced criticisms opposing those in power, in line with the period's political atmosphere, were also deemed insane as they were repugnant. What is more, although they were not insane, they were disguised as such and admitted to insane asylums by their relatives so that they would not be convicted for their critique of the government. Consuming alcohol, too, was regarded as a reason for insanity, and poets addicted to alcohol are presented to the reader as a didactic lesson since their lives ended tragically due to not using their intellect "in the right way." Those who were maddened by their love of God, however, were accepted to demonstrate abnormal behavior in social life, and they were even thought of as messengers from the realm of obscurity, thereby being worthy of a saintly status. The fact that they did not conform to social rules and fulfill their religious duties, and that they depicted abnormal behavior and were addicted to alcohol was not deemed odd.

Keywords

Oral culture, written culture, insanity, Son Asır Türk Şairleri [Last Century Turkish Poets], lunatic, mad.

Giriş

Halkın büyük ölçüde şehirli ve eğitilmiş kesimini oluşturan şairlerin gündelik ve sosyal yaşantılarına dair bilgiler barındırmasıyla tezkireler, kültür çalışmaları için önemli birer kaynaktırlar. Âşık tarzı şiir geleneğinin bir parçası olan şairnâmeler ise, şair tezkirelerine benzetilmekte birlikte şair tezkirelerinden farklı olarak hece vezni ve dörtlükler hâlinde yazılan, şairlere dair bilgiler veren şiirlerdir. Ancak şairnâmeler tezkireler kadar şairin yaşantısına dair detaylı bilgi içermezler (Arvas, 2011: 52). Şair tezkireleri ise şairlerin hayatlarıyla birlikte içinde bulunduğu ortama dair bilgileri içerir. Bu yazıda İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* adıyla yayımlanan tezkiresinde "deli" olarak nitelendirilen şairler, kültür çevrelerine göre incelenecektir. İnal'ın tezkiresinde çeşitli sebeplerle akıl sağlığını kaybeden ve normal dışı davranışlar sergileyen şairlerden söz edilirken deli, mecnun ve meczup şeklinde farklı adlandırmalar kullanılır. Bu sebeple yazıda, tezkirede yer alan şairler arasında aykırılık yaratan durumlar nelerdir, akıl sağlığını yitiren şairlerin deli, mecnun ve meczup gibi ayrıştırılmasında ayırt edici unsurlar nelerdir, bu adlandırmalar "romantik", "akıllı" ve "kutsal" deli kavramları çerçevesinde tartışılabilir mi sorularına cevap aranacaktır. Bu sorulara yanıt aranmadan önce sözlü

kültürden yazılı kültüre geçiş sürecinde, halkın şehirli ve eğitilmiş kesiminden olan şairlerin delilik kavramıyla nasıl alımlandığı ve sözlü gelenekte delilik algısına dair düşünceler değerlendirilecektir

“Folklor Nedir” adlı makalesinde Alan Dundes, halk teriminin kullanılmaya başlandığı 19. yüzyılda, bu terimin elit teriminin karşısı olarak anlamlandırıldığına dikkat çeker. Buna göre halk, “aşağı tabakayı” oluşturan, genel nüfus içinde “bir sürü”, “bayağı ve kaba bir grubu” temsil eder. Ayrıca medeni olanın karşısında “vahşi ve ilkel” olarak düşünülür ve bu karşıtlığın kurulmasında okur-yazarlık belirleyici bir rol oynar. Dolayısıyla halk, okuryazarın karşısında cahil sayılır; yazı öncesi sözlü kültürün taşıyıcısı olarak sınırlandırılır ve sadece taşrada yaşadığı varsayılır (2003: 2-3). Modern folklorcular ise bu anlayışı sorgulamaya başlar; Dundes, halkı “ortak bir faktörü paylaşan bir insan grubu” olarak tanımlar ve bu ortak faktörün meslek, dil, din olabildiği gibi bunun da ötesinde ortak geleneğin halkı oluşturduğuna işaret eder (2003: 10). Dundes ayrıca folklorun sadece geçmişte yaratıldığını düşünen ve halkı köylü topluluklar ya da kırsal alan toplulukları olarak tanımlayan folklorculara karşı çıkarak, her topluluğun kendi folkloru olduğunu altını çizer. Ona göre, her bir topluluğun kendine göre bir geleneği vardır ve “[t]opluluğun bir üyesi öbür üyelerin hepsini tanımayabilir ancak büyük bir olasılıkla o topluluğa ait gelenekleri, toplulukta birliktelik duygusunun oluşumuna yardım eden gelenekleri bilir.” (2003: 18).

Folklor algısının değişip dönüşmesini veya kırılma noktalarını sözlü kültür ile yazılı kültürün şekillendirdiği zihniyet yapısının farklılığından hareketle tartışmak mümkündür. İnsanoğlunun düşünme ve algılama biçimindeki farklılıklarını, Walter J. Ong, odak noktasına söz ve yazı ilişkisini koyarak tartışır; dilin temelinde yatan “sözlü”lük ilkesini öne çıkarır ve yazının “söz”den bağımsız düşünülemediği savunur. Ong’a göre birincil sözlü kültür kaynağını konuşma dilinden alırken, ikincil sözlü kültür kaynağını yazı, matbaa ve teknoloji almaktadır. İletişimin yalnızca konuşma dilinde olduğu kültürleri “birincil sözlü kültür”; yazı ve matbaanın icadıyla birlikte elektronik araçların sözlü niteliklerinin de gündeme geldiği kültürleri “ikincil sözlü kültür” olarak niteler (2003: 25). Bununla birlikte sözlü kültürlerin ürettiği sanat ve sözel edimlerin yazıyla buluşmadığı müddetçe sonraki kuşaklara aktarılamayacağı açıktır. Bu yüzden sözlü kültür, yazı üretmek zorundadır çünkü yalnızca yazı ile insan bilincinin yazısız öz geçmişi yeniden inşa edilip korunabilecektir. Osmanlı’da matbaa kültürünün tam olarak içselleştirilmediği, ancak sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecini değerlendirmeye imkân tanıyan XVIII. ve XIX. yüzyıla ait metinler, sözün yazıya taşınmasında ilgi çekici sonuçlar açığa çıkarabilir. Dundes’in “her topluluğun kendi folkloru vardır” (Dundes 2003: 19) sözünden hareketle şehir kültürünü taşıyan, üst sınıfa mensup eğitilmiş şairlerin de bir grup olma özeliğine sahip olduğu açıktır. Şair kimliği ile tanınan kişilerin biyografik metinlerden hareketle “delilik” kavramı ile şimdiye kadar ele alınmamış olması ilgi çekici bir kültür okumasını ortaya koyabilir. İnal’ın tezkiresinde içerdiği dönem itibarıyla XIX. yüzyılda delilik ile ilgili gündelik hayata konu olan yaşantılar, diyaloglar ve inanışlar sözlü belleğin taşıyıcısı yazıya aktarılmakta, dolayısıyla delilikle ilgili sözlü kültürde belleğe dayalı düşünce yapıları kayda geçirilmektedir.

Akıl sağlığı yerinde olmayan veya akıl sağlığını sonradan kaybeden kişilerin toplumsal hayatta varlıklarını nasıl sürdürdüğü araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Birbirinden farklı niteliklere sahip davranış modelleri, delilik üst başlığı altında ele alınmıştır. Fuzuli Bayat’a göre delilik, çok anlamlı bir kavram olup şamandan sufiye, âşıktan komik tiplere, bimarhanelerde tedavi görenlerden evliyalara kadar geniş bir yelpazedir (Bayat 2018: 9). Destan, masal, efsane, fıkra ve halk hikâyelerinde delilik

kavramını ele alan Aynur Koçak, deliliği “alp/yiğit deli tipi”, “veli deli tipi”, “akıl hastası deli tipi” olarak üç kategoride değerlendirir. (2017:153) İslamiyet sonrası delilik algısının en önemli referansının *Kur'an-ı Kerim* olduğunu belirten Mustafa Aça ise, keramet sahibi velilik algısı sebebiyle toplumsal kurallara aykırı hareketlerin olağan karşılandığına dikkati çeker. Aça, Giresun örneğinden yol çıkarak deliliğin sözlü kültürde farklı nitelikleriyle kavrandığına işaret eder. Alkol, uyuşturucu ve sigara bağımlısı olma, küfretme, sürekli gezme, kapalı mekânlarda kalamama, zahit tipine karşı Bektâşi özellikleri sergileme gibi davranışların deliliğin göstergeleri sayıldığını belirtir. Bununla birlikte deliliğin sebepleri üzerinde de durur; Giresun delilerinin kalıtsal bir mirasın taşıyıcıları, büyük trajedilerin geride kalanları, alkolden kaynaklı zihin oyunlarının tutsakları, aile içi şiddetin kurbanları, başka travmatik etkenlerin sonuçları olarak ortaya çıktıklarını söyler. (2013: 101) Batıda ve Doğuda delilik, toplumsal yapılanmada ve inanç sistemindeki farklılıklardan dolayı birbirinden farklı şekillerde kavranmış görünmektedir.

Michel Foucault Avrupa tarihini esas alarak deliliği tarihsel bir yaklaşımla tartıştığı *Deliliğin Tarihi* adlı ünlü çalışmasında, Orta Çağın sonunda Avrupa’da cüzzamın etkisi kaybolduktan sonra cüzzamlıya yaklaşımın süreklilik gösterdiğini delilik kavramı üzerinden tartışır. İki yüz, üç yüz yıl sonra “dışarı atma” ve “kovma” gibi uygulamaların yine yapıldığını ve toplumsal yaşamda ötekileştirilen kişilerin bu sefer cüzzamlıların değil, deliler ve yoksulların olduğunun altını çizer (1992: 28). Foucault’ya göre klasik çağda deli, azgın bir hayvan gibi görünürken modern zamanlarda delilik bir hastalık olarak görülmeye başlanmıştır. Klasik çağda, zindanlara, kafeslere kapatılan deliler, XVII. yüzyıldan itibaren psikiyatri hastanelerinin kurulmasıyla yine dört duvar arasına kapatılarak toplumdan tecrit edilmiştir. Bu yüzden toplumdan dışlanan, aşağılanan ve kapalı duvar ardına atılan delilerin sosyal bir hayat sürdürmesi pek mümkün olamamıştır. Michael W. Dols ise *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli* adıyla Türkçeye çevrilen eserinde İslam devletlerinde, delilerin kendilerine ve çevrelerine zarar veriyorsa hapse atıldığını veya hastaneye kapatılabildiğini söyler. Bunun birlikte paradoksal bir biçimde Müslüman toplumların delilere sahip çıktığını, kovulup dışlanmasına, günah keçisi ilan edilmesine izin vermediklerini belirtir (2013: 31). Mehmet Narlı da delilerin istedikleri mekânda ve ortamda yaşama dokunulmazlığına sahip olduklarını; hatta padişahların dahi bazen müdahale edemeyecekleri iktidara sahip olduklarına dikkat çeker (2010: 37). Devlet tarafından da dokunulmazlığı kabul edilen delilerin toplum nezdinde kabul görmesi delilere bir değer atfedildiğine işaret eder.

Osmanlı şiir geleneğinde toplumdan soyutlanarak kendinden geçencesine âşık olan şair motifi sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle Mecnun gibi deli bir şair imajı, aşkın ulvi boyutunu yansıtmada neredeyse bir sembol hâline gelmiştir. Aşka akıl yoluyla değil gönül yoluyla ulaşılabileceğine inanan şairler için aşk, varoluş sebebi olarak görüldüğünden şairin maşuka ulaşmak için aklını devre dışı bırakması ve bunun neticesinde aşk şehidi olması bu şiir geleneğinde yüceltilmiştir. Bu durum Dols’un da ilgisini çekmiştir ve çalışmasında İslam toplumunda deliliğin “romantik”, “akıllı” ve “kutsal” olarak üç başlıkta değerlendirilebileceğini iddia etmiştir. “Romantik deli” imajının en bilindik modeli Mecnun tiplemesinde ortaya çıkar. Karşısındakini de aşk ateşiyle yok edebilen Mecnun, (2013: 411-412) aşırı uçlarda yaşayarak sınır tanımaz kişiliğiyle deli olarak addedilir. Mecnun’un aklını kaybetmiş hâliyle iyiyile kötüyü birbirinden ayırt edememesi, toplumsal kuralları çiğnemesi, dini vecibeleri yerine getirememesi, saplantılı aşkı ile ölüme sürüklenişi aşkın, İslam geleneğinde helak edici özelliğiyle yansıtıldığının bir göstergesidir. Bununla birlikte Mecnun’un hayvanlarla konuşmak gibi doğüstü özelliklere sahip olması da deli olduğunun bir başka göstergesi sayılır (2013: 428). Onun kendinden ve

toplumdan vazgeçiren aşkı/deliliği dillerden dillere aktarılarak şiirsel bir imaja dönüşür ve âşığın sembolü olarak günümüze kadar uzanır.

“Akıllı delilerin” İslam kültüründe en bilineni “toplumu ve toplumun değer yargılarını eleştiren, görünüşte deli ama zeki birini temsil eden” (Dols 2013: 451) Behlül, Türk kültüründe ise Nasreddin Hoca’dır. Cesurca toplumsal eleştiri yapmasının yanında akıllı delilerin karakteristik özelliklerinden biri de mizaha yaslanmaları ve aşırı hassas olmalarıdır. Romantik deliler gibi görünüşlerine dikkat etmeyen, toplumsal kuralları ihlal eden özellikleriyle öne çıkar. Bazı akıllı delilerin keramet sahibi olduklarına; olayların seyrini ve kişilerin kim olduğunu önceden bildiklerine inanılır. Bu özellikleriyle de “kutsal delilere” benzerler. Kutsal deliler için genellikle Tanrı’nın cezbesine kapılmış anlamını taşıyan “meccup” terimi kullanılır. Bu kişiler dünyevi değerlere sırt çevirerek Tanrı aşkını aradıkları için toplum nezdinde yüceltilir. Osmanlı geleneksel toplumunda delilerin, kutsal sayıldığı ve birer veli muamelesi gördüğüne dair yaygın bir kanaat vardır. Delilerin ilahi kaynaklı bir kabule dayanan boyuta sahip olduğu düşüncesiyle gündelik hayatta diğer insanlar ile iç içe bir yaşam sürdükleri ve sosyal alandan dışlanmadıkları söylenebilir (Artvinli 2011: 8). Buna karşılık Annemarie Schimmel’in işaret ettiği gibi “kendini kaybeden” ve şeriatın yasakladığı bir kılıkta dolaşan meccup tipi, sūfi dünyasının karanlık bir tarafı olduğunu da gösterir (1999: 35). Şairlerin fiziksel görünüşlerinin yanı sıra ruh sağlığı XVI. yüzyıldan beri tezkire yazarlarının ilgisini çekmiştir. Sehî’nin tezkiresinde Habîbî, Latîfî tezkiresinde; Nesimî, Tûrâbî ve Nihâhî, Âşık Çelebi’nin tezkiresinde; Şûrî, Müderris, Yusuf-ı Sineçâk, Yetim ve Celilî bu şairler arasında yer alır (Tolasa 2002: 142). Tolasa, ruhî dengesizliklere dair hal ve tavırların tasavvuf ve dervişlik yolunda olduğunda tezkirelerce olumlu karşılandığını belirtir (2002: 142). Bu olumlu tutum matbaa kültürünün yeni içselleştirildiği XIX. ve XX. yüzyılda da sürer.

1. Romantik Deliler

“Romantik deli” kavramı yukarıda belirtildiği gibi edebî metinlerde özellikle takıntılı aşkıyla Mecnun tipinde somutlaşır. Aşk hastalığına yakalanan ve aşkın sınırını aşan Mecnun tedavi edilemez, daha doğrusu tedaviyi kabul etmez ve bu sebeple aşkının bedelini canıyla öder. Diğer taraftan Mecnun’un Leyla’ya olan aşkı dünyevi aşktan ilahi aşka ulaşmasını sağlayan bir araç olur. Bu yüzden Mecnun tipinin romantik delilikten kutsal deliliğe geçişte bir köprü görevi üstlendiği düşünülebilir. Romantik deli imajıyla aşağılanan ve toplum dışına itilen Mecnun’un kutsal deliye dönüştüğünde yüceltilmesi önemlidir. Osmanlı şiirinde şairler âşık kimliğiyle öne çıkarak kendilerini sıklıkla Mecnun’a benzetirler. Metinlerden gelen bu âşıklık durumu gerçek kimliklere de sirayet etmiştir. Nitekim *Son Asır Türk Şairleri* tezkiresinde aşka kapılan kimi şairlerin Mecnun gibi çile çektikleri, akıl dışı davranışlar sergilediği gösterilir ve bu davranışlarının sonucunda ise trajik bir son onları bekler. Eski Jandarma Dairesi Başkanı Ferit Hakkı Paşa’nın oğlu Mehmed Celal Bey (1868), bunlardan biridir.

Celal Bey, düzenli bir eğitim görmemesine rağmen memur olabilmiş ancak içkiye düşkünlüğünden genç yaşta emekliye sevk edilmiş ve şiire ise saz şairliği ile başlamış bir edebiyatçıdır. Beş kez evlenip boşanan şairin aşka müptela olduğu özellikle Fehîme adındaki eşinin on dört yaşında hamile iken vefatı ile sarsıldığı ve hislerini *Küçük Gelin* adlı eserine yansıttığı belirtilir. Mehmed Celal’in padişah aleyhinde yazılar yazarak hicvetmesi, delirdiğinin bir işareti olarak görülmüştür. Padişahı eleştirmenin normal dışı bir davranış olarak görülmesinin yanı sıra şairin cezaya çarptırılmaması amacıyla yakınlarının şairi delilik kılıfına soktukları da anlaşılmaktadır. Çünkü İslam hukukunda “akıldan mahrum akli dengesi bozuk kimse hukuki fillerden sorumlu tutulamaz ancak aklının yanında olduğu zamanlarda bütün hukuki işlevler kendisine açıktır” (Dols 2013: 551).

Mehmed Celal'in bir taraftan iktidar sahiplerini korkusuzca eleştirmesi ile "akıllı deli" olduğu diğer taraftan aşkın cezbisine kapılarak, ailesini ve iktidarı karşısına aldığı için Mecnun tipine yaklaştığı dikkati çeker. Nitekim İnal, "biçare adam sarhoş doğdu, sarhoş öldü" diyerek içkiye olan düşkünlüğüne ve "Senin köyüne mest geldim, mecnun gittim, haberim yoktur ki niçin geldim ve niçin gittim" (1999: 322) beytiyle de Mecnun'a benzeyen mizacına gönderme yapar. Dolayısıyla Mehmed Celâl'in hassas mizacı, içki düşkünlüğü, tutkularının esiri olması ve muhalif kimliği onun aykırı bulunmasına ve "mecnun" olarak anılmasına yol açar.

Osman Fahri (1890), henüz otuz yaşındayken hayatına son verir. İnal, Osman Fahri'nin intiharına değinmeksizin "otuz yaşında mecnun olarak o hâl ile vefat etti" der ve şair için "Biçarenin uğradığı musibeti bir de zekâsını düşündükçe "fart-ı zekâ âdemi mecnun eder" demek icap ediyor" (2002: 1728) yorumunu yapar. İnal'ın Osman Fahri'nin birlikte dergi çıkardığı arkadaşı Mithat Sadullah'ın eşi Şükûfe Nihal'e olan aşkından ve bir taraftan da öğretmen olarak atamasının yapılamamasından buhran geçirerek başına kurşun sıkıp hayatına son vermesinden söz etmez. Osman Fahri'nin durumuna sadece "mecnun" diyerek yasak aşkına ima yolu bir göndermede bulunur. Şairin bir taraftan üstün bir zekâyâ sahip olduğunun belirtilmesi diğer taraftan aşka müptela mizaca sahip gösterilmesi hem "akıllı" hem de "romantik" deli özelliklerine işaret eder.

"Romantik" ve "akıllı" delilik özelliği gösteren bir diğer şair Galib Efendi (1876)'dir. İnal, şairin bir güzele gönül verdiğinden aklını kaybettiğini, bu sebeple hastanede iki yıl kaldığını ve sonrasında intihar ettiğini anlatır (2000: 698). Galib'in aşırı hassas bir tabiata sahip olduğunu; dost meclisinde bir çocuğun "gulampare" demesi üzerine şairin rencide olduğu için intihar ettiğini sezdirir. Galib için söylenenler onun deli olduğunu göstermese de -nitekim hastaneden çıktıktan sonra memuriyetine devam etmiştir- romantik mizaçlı olduğuna, hayatına son verecek kadar büyük bir buhran geçirdiğine işaret sayılabilir. Buhran geçirerek intihar eden bir başka şair Ömer İhyâüddin Efendi (1874)'dir. İnal, şairin 1909'da kendini astığını belirtir, ancak intiharının sebebinden söz etmez. İhya'nın hassas bir tabiata sahip olduğu ve aşka müptela olduğu bu özellikleriyle de şairane bir yaşayışı olduğu belirtilir. Dolayısıyla ölümüne yol açan sebep şairin romantik mizacına dayandırılır. (2000: 1016)

Romantik mizaca sahip bir diğer şair de İsmail Safa'nın kardeşi Ahmed Vefâ Bey (1868)'dir. Şairin bilincini kaybederek bimarhanede öldüğü belirtilir, ancak neden öldüğü konusuna bir açıklama getirilmez. Küçük kardeşi Ali Kâmi, şairin şiirlerini toplayarak *Eşâr-ı Vefâ* adıyla yayımlarken bir de mukaddime yazar. Bu mukaddimede kardeşinin Darüşşafaka'dan başarılı bir şekilde diplomasını aldıktan sonra İzmir'e gittiğinden, ancak oradan dalgın bir şekilde döndüğünden söz eder (2000: 2444). Bunun basit bir zihin karışıklığı olmadığını, hezeyanlar gördüğünü dönüşünde de diğer insanlarla iletişimi kestiğini belirtir. Buhran sonucu hayatına son veren şairlerin ölümleri tezkirede yadırganmaz, olumsuz bir tavırla yargılanmaz, tam tersine "romantik mizacın" olağan bir sonucu gibi yansıtılır.

2. Akıllı Deliler

Sosyal hayatta yaşamlarını olağan bir şekilde sürdüren şairlerin yaşadıkları travmalar sonucunda akıl sağlıklarını yitirdikleri görülür. Osmanlı'nın son döneminde toplumu olumsuz etkileyen siyasal çalkantılı süreç, şairlerin de psikolojisini derinden sarsar. Hasan Fehmi Bey (1878) siyasi sebeplerden ötürü tutuklanarak ve Divan-ı Harb tarafından müebbeten kalebentliğe ve Fizan'a sürgün edildikten dokuz ay sonra affedilmiş ancak döndüğünde eski yaşantısına devam edememiştir. Akıl sağlığını yitirerek hastaneye götürülmüş ancak kısa bir süre sonra burada hayatını kaybetmiştir. Hasan Fehmi'nin

delirdiği memurluk yaptığı yerde yüksek sesle şarkı söylemesiyle anlaşılmış, bu davranışından sonra hastaneye götürülen şair hastanede on beş gün kaldıktan sonra burada vefat etmiştir (1999: 595).

Buhran geçirek intihar eden bir başka şair Tokadizâde Şekib (1871) oğlunun öldüğü gün, tabanca ile hayatını sonlandırır. Şekib'in akıl sağlığını kaybettiğine dair bir bilgiye yer verilmez. Ancak oğlunun ölümüyle kendini kaybettiği ve cinnet geçirek intihar ettiği anlaşılır. Nevres Efendi, (1820) akıl sağlı bozulduğu düşüncesiyle şehzâde Yusuf İzzüddin Efendi'nin emriyle Haydar Paşa Hastahânesine gönderilir, burada tedavi olduktan sonra tekrar görevine döner. Ancak hastalığı tekrar nükseder, rivayet edildiğine göre zaptiye dairesinin sofasına çıkarak yüksek sesle “essela” okumaya başlar, bunun üzerine tekrar göreve dönmek üzere memuriyetinden ayrılır. Bimarhânedede tedavi olur ve şuuru biraz düzeldikten sonra Üsküdar'da bir evde yaşamaya başlar. Rüya Kılıç akıl hastanesinden çıkmanın kolay, ancak çıktıktan sonra kişinin hayatına kaldığı yerden devam etmesinin zorluğundan bahseder: “Bir kere aklın yasak sınırını geçen biri olarak bunu her zaman yapabileceğine duyulan inanç ile hayatı boyunca mücadele etmelidir. Kaldı ki bu, sadece çevresine değil öncelikle kendine karşı vermek zorunda olduğu bir savaştır. Ne kadar bir uzman tarafından hastalığının “kesb-i âfiyet ettiği” onaylansa da bir başkasının kefaleti altına girmeli yani onun sorumluluğunu bir başkası üstlenmelidir.” (2013: 105-106). Akli dengesinin bozulmasından sonra Osman Nevres, Yusuf Kâmil Paşa'ya sığınır. Paşa'ya yazdığı arzuhalde bağına ve evine haciz geldiğinden söz eder (Özgül 1999: 28). Akli dengesi giderek kötüleştigi için kendisine yeni bir görev verilmeyen şair zor günler geçirir. Ancak İnal, ziyaretine giden Berberbaşı Fuad Bey'in onu yaktakta bulunduğunu, konuşma esnasında Reşid Bey namında birini sorup vefat ettiğini öğrenince “onu da ben mi öldürmüşüm” dediğini aktarır. İnal'ın “kendine ihtilas (hırsızlık) isnâd olunmasının şuurunu, ne suretle tahrip ettiği bu sözünde de anlaşılır.” şeklindeki yorumu önemlidir (2000b: 1606). Osman Nevres için yazar “dimağı teşevvüş etti” ifadesini kullanır, dolayısıyla Nevres ne mecnun ne de meczup özelliği gösterir, sezdirildiği üzere hırsızlıkla suçlanmasından sonra akli dengesi bozulur.

Hazırladığı Kürt şairler antolojisi ile bilinen Feyzî Emin Bey'in (2002: 1862) tezkirede hayatını güçlükle idame ettirdiği ve bimarhanede kaldığı belirtilir. İnal'ın doktorundan şairle ilgili haber aldığı da anlaşılır (1999: 653). Zamanını edebiyat ve matematiğe ayırdığı için vazifesini layıkla yerine getirmediğine dair iddialar yüzünden emekli edilen şairin anne, babası ve kardeşi de vefat eder. Kısa süren evliliğinin haricinde hayatını yalnız idame etmek zorunda kalan Feyzi Emin, hayatını Darülaceze'de tamamlar. Dolayısıyla yaşadığı zorluklara bağlı olarak akıl sağlığını yitiren şair, ne “romantik” ne de “akıllı” deli olabilecek niteliklere sahiptir. Akıl sağlığını sonradan kaybeden başka isim de eski maarif nazırı Münif Paşa'nın oğlu Süleyman Vehbi Bey (1864)'dir. “Baktık cünun-ı aşka bedel zevk yok hemân/Döndük o bâbe şevk ile girdik gönül yine” beytinde ifade ettiği üzere akıl sağlığını yitiren şair, on sekiz sene hastanede tedavi edilmesine rağmen iyileşemez. (2013: 2445) Süleyman Vehbi'nin aksine tezkirede akıl sağlığını yitirdikten sonra iyileşen ve hayatını kaldığı yerden sürdüren Hakkı Bey'den (1823) de söz edilir. Hakkı Bey'in akli dengesinin bozulduğu, 1854 yılından 1876'a yılına kadar 22 yıl boyunca “bîhuş” (aklı başında olmayan) yaşadığı daha sonrasında aklının başına geldiği belirtilir. Ancak şairin akli dengesinin neden bozulduğu ve nasıl olup da iyileştiği konusunda başka bir bilgi yer almaz.

Akıl sağlığı yerinde olup aykırı davranışlar sergileyen kişilerin de tezkirede “mecnun” olarak nitelendirildiği dikkati çeker. Fazla zekânın deliliğe yol açtığını belirten yazar, “garip bir mahlûk” olarak adlandırdığı Abdülhalim Memduh'un muhalif kimliğini

onaylamaz, bu yüzden hayatının sürgünlerde geçirmesini olağan bulur. Abdülhalim Memduh, cesurca düşüncelerini ifade ettiği ve padişahı eleştirdiği için “mecnun” olarak nitelendirilmiştir. “Keskin sirke kabına zarardır” diyen yazar, şairin coşkun tabiatının kendi sonunu getirdiğini ima eder. Ona göre Memduh, söz ve davranışlarında ölçülü hareket etmiş olsaydı hem kendi hayatını “zehirlemez” hem de memleket zekâsından istifade etmiş olurdu (2000b: 1317). İnal’ın akıl sağlığı yerinde olmayan şairlerin arasında sadece Mehduh’a dair olumsuz bir kanaat getirdiği görülmektedir.

Tezkirede akıl sağlığı yerinde olmakla birlikte aklını “doğru yolda” kullanamayan şairlerden biri de Deli Hikmet’ (1842)’tir. İnal, Hikmet’in deli olarak anılmasının sebebini bilmediğini söyler; ancak deli olarak anılmasını işrete düşkün olmasına, pervasızca konuşmasına, Sultan Abdülhamid’i eleştirmesine, garip hâl ve tavırlarına dayandırır (2000: 949). Akıl hastası olmadığı hâlde öyle gösterilen bir diğer şair de coşkun tabiatıyla dikkati çeken Adanalı Ziya Bey’dir. Adanalı Ziya Bey, Ziya Paşa’nın Adana valiliği görevindeyken yazdığı bir hicviye ile adını duyurur. “Düşman bazen lütufla cezalandırılabilir” sözünün karşılık bulduğu bu süreçte Ziya Paşa, Ziya Bey’i Adana’dan uzaklaştırarak böylece bir daha kendisine hicviye yazılmasının önüne geçmiş olur. İstanbul’a giden Ziya Bey, tezkirede aktarıldığına göre her akşam bir meyhanede içki içmekte, hükümet aleyhinde hicviyeler söylemektedir. Arkadaşları tarafından ceza çarptırılmaması için akıl hastanesine kapatılan Ziya Bey’in hastaneden çıktıktan sonra Fizan’a sürülmesi, bu çözümün de işe yaramadığını göstermektedir. İnal’a göre hükümete yönelik muhalif tavırlarından ziyade alkole meyli şairin parlak olabilecek geleceğini kesif sislerle örtmüştür. “Aklını ve irâdesini gâib eden bir âdemin “hayatına başka bir istikâmet” vermesi nasıl mümkün olur?” sorusu Ziya Bey’in kaçınılmaz sonuna işaret etmektedir. Yazarın çarpıcı ifadesiyle “Zâhiren diri, bâtinen ölü ve işretin mağduru, nefsinin gaddarı olan bu kıymetli şâir” (2013: 2542) 1932 yılında Afyon’da ölür. Ziya Bey’in biyografisinde, yakınları tarafından ceza almaması için şairin deli kılıfına sokulduğu anlaşılmakta, ayrıca hakkında anlatılanlar, içki içmenin de delilik göstergelerinden biri olarak düşünüldüğünü göstermektedir.

3. Kutsal Deliler

Kutsal delilik kavramı Tanrı aşkında yok olmak arzusuyla dünyaya sırt çeviren sufiler için kullanılır ve bu kişilere de meczup denilir. Dols, meczubun, mecnundan farkını meczubun iyi ruh tarafından yönlendirilmesiyle ilişkilendirir (2013: 524). *Son Asır Türk Şairleri*’nde az sayıda meczup özelliği taşıyan şair vardır. Sayılarının diğer deli tiplerine görece az olmasında 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması etkili olmuş görünmektedir. Nitekim tezkirede özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında doğan şairlerin Cumhuriyet rejimiyle birlikte yeni bir yaşam tarzları oluşmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla kendilerine yeni bir hayat kurmak zorunda kalan sufi şairlerin yaşadıkları güçlükler, yaşamlarını idame ettirebilmek için yeni iş kollarına yönelmeleri tezkirede yer bulan konular arasındadır.¹ Tezkirede biyografisi fazla detaylandırılmayan Hamdi Efendi’nin (ö.1854) Mehmed Süreyya’nın *Sicill-i Osmanî* adlı eserine atıfla müderris iken dünyevi hayatı terk ettiği ve derviş hırkasını giydikten sonra meczup olduğu belirtilir.

Ceride-i Havadis yazarlarından Hâfiz İsmail Müşfik Efendi’nin (1825) Halveti tarikata girdikten ve Bosnalı Şeyh Mehmed Tevfik Efendi’nin müridi olduktan sonra akli dengesini yitirdiğinden söz edilir. Yazar, Müşfik’in biyografisini yazarken onun hayatı ile ilgili birbiriyle çelişen bilgileri onu tanıyanların sözlerine yer vererek aktarır. İstanbul’da bir müddet meczubâne dolaştıktan sonra Hindistan’a seyahat ettiği bu söylentiler arasındadır. Hafız Müşfik’i tanıyanlar arasından Cemal Bey, Müşfik’in ilim tahsil etmek

üzere Hindistan'a gittiğini söyler İnal ise, şuurunu kaybeden bir "mezcubun" ilim tahsili için Hindistan'a gitmesinin pek olası olmadığını belirtir. Nitekim onu tanıyanlardan Hat-tat Sâmî Efendi de Müşfik'in Hindistan'a hiçbir zaman gitmediğini, İstanbul'da sefalet içinde yaşadığını söylemiştir. Pertev Paşa'nın torunu Aziz Bey ise Müşfik'te "cinnet" ortaya çıktıktan sonra başına uzunca arakıye², arkasına âbâ giyerek her akşam namazında Gedikpaşa Camii'nin kapısında durduğunu, cemaatin her birine selam verdiğini belirtir. Ayrıca cemaat çıktıktan sonra caminin karşısındaki yemişçinin dükkânının önüne giderek yiyeceklere baktığını, istediğinden bir miktar alıp yediğini ve dükkânın önünde bir müddet sema ederek evine döndüğünü söyler (2000b: 1417). Ancak ilginç bir şekilde yazar, Müşfik'in deliliğine sebep olanın cezbeye kapılması değil içki içmesi olduğu düşüncesindedir. Çünkü şairin genç yaşlarda işrete düşerek akıl sağlığını yitirmemiş olsaydı milletin en kıymetli edebiyatçıları ve şairleri arasında yer alacağını ifade eder (2000b: 1419). İnal'ın iddia ettiği gibi Müşfik, akıl sağlığını içki yüzünden yitirdiyse, meczup görüntüsüne sığınarak içki içmesini ve aykırı davranışlarını toplum nezdinde kabul ettirmiş görünmektedir.

Mezcupların toplum nezdinde yüceltilerek "kutsal" olarak kabul edilmesinin en önemli sebeplerinde biri bilinmezlik âleminin habercileri gibi görülmesidir. Mezcupların bazı açılardan delilere benzedikleri hâlde velâyet makamında buldukları belirtilir. "Allah'ın mezcuplara akıl ve hâl verdiğini, sonra akıllarını başlarından alıp onları cezbe halinde bıraktığını, dinin emir ve yasaklarına uymaktan da muaf tuttuğunu söyler." (Uludağ 2003: 285-86). Mezcupların dini vecibeleri yerine getirmedikleri gibi içki gibi haram sayılan maddeler kullanmaları, halk arasında yadırganmamıştır. Süleyman Uludağ, XIX. yüzyılın en ünlü mezcuplarının Neyzen Tefik ve Ayaşlı Şakir olduğunu söyler. Ancak *Son Asır Türk Şairleri*'nde yer alan Neyzen Tefik'in biyografisinde cezbeye kapıldığına, muhalif kimliğine, içki müptelası olmasına, بیمارhanede tedavi gördüğüne dair bir bilgi yer almaz. Ayaşlı Şakir'in biyografisi ise gayet detaylı bir biçimde ele alınır. Döneminin siyasî baskısından yoğun kaygı duyarak akıl sağlığını yitirdiği söylenen Ayaşlı Şakir, hem "akıllı" hem de "kutsal" delilik özellikleri gösterir.

İnal, İbn-i Mevlânâ Feridûn Nâfiz imzâlı makalesine atıfla Şakir'in "ailece bazı im-tizaçsızlıklar [uyumsuzluklar] bilhassa kendisinin müvesvis, [vesveseli] mütevehhim [vehimli] olması, istibdattan son derece tehâşi etmesi [korkması] tecennüni [delirmesini] intâc etmiştir [meydana getirmiştir]" sözüne yer vermiştir (1999: 229). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Şakir'in "tecennün" etmesinin sebebi Abdülhamid'in istibdat yönetimine dayandırılır. Aynı yazıda, Harp zamanında israfın doğru olmadığını söyleyerek yemek yemeyi bıraktığı ve bünyesinin zayıf düşerek öldüğü de yazılır. Ali Kemal'in torunu Mehmet Ali Apalı, Şakir'in Tokat'dayken bir cülus merasimi sırasında dayanamayıp kürsüye fırladığını ve Abdülhamid idaresinin bilhassa gençler üzerindeki sosyal ve siyasî baskılarından dolayı şiddetle tenkit ettiğini hatta büyük bir cesaretle, ağza alınmayacak kadar ağır sözler söylediğini anlatır (Göçgün 1986: 141). E. S. İmzalı bir makalede ise Şakir'in Tokat bahçelerinde namaz kılarak ağaçların da kendisiyle birlikte secde ettiğini gördüğü, böylece ailesi tarafından "mecnun" olarak anıldığı, daha sonra normal dışı davranışlarını toplum içinde göstermeye başladığı yazılır. Naci Fikret ise "Yeni Fikir" başlıklı yazısında şöyle der: "Büyük Şakir, dehâ ile cinneti berâber olarak izhâr etmiş olan havârik-ı fitrattan biri idi." (2002: 2231). İnal, Şakir Efendi'nin birkaç kez intihar girişiminde bulunduğuna dikkati çeker. Bir gün kibritle suyu içtiğini, esrâr çektiğini fakat ölmediğini bir gün de eşinden istediği pilavı yedikten sonra karısından "Senin neren hasta? Delilikten başka bir şeyin yok. İki üç kişinin yiyeceğini yiyorsun" sözünü işitince kendini

bahçedeki kuyuya attığını ve kurtarıldığını anlatır. Hastanede tedaviye alınan ancak ruh sağlığı düzelmeyen şair; ölüm orucuna girerek hayatını sonlandırır (2002: 2228).

Hakkında yazılanlara bakıldığında Şakir'in siyasi atmosferin baskısıyla duyduğu kaygılar sonucunda akıl sağlığını kaybettiği ve nihayetinde ölüm orucuna girerek hayatını sonlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda hem bilinmezlik âleminde haber getiren keramet sahibi bir veli hem de olağanüstü bir yaratılışa sahip bir dahi gibi gösterildiği dikkati çeker. Zira İslam geleneğinde delilerin bilinmezlik âleminin habercileri olarak görüldüğüne, sözlerinin Tanrı katından geldiğine dair bir inanç vardır. Şakir'in de avucunda ateş tutmasına rağmen elinin yanmaması, buz üstünde uzun süre kalabilmesi, bulunduğu yerden aynı anda başka yerlere gidebilmesi, geleceği önceden bildiğine dair rivayetler onun keramet sahibi bir veli olarak anıldığına işaret eder.

Sonuç

Üst sınıfa mensup şehirde yaşayan, eğitilmiş şairlerin de ortak geleneğe sahip bir grup olmasından hareketle Osmanlı'nın son döneminde yaşayan şairler “delilik” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Şair kimliği ile tanınan kişilerin biyografik metinlerden hareketle “delilik” kavramı ile şimdiye kadar detaylı bir şekilde ele alınmaması bu konunun değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* tezkiresinde içerdiği dönem itibarıyla XIX. yüzyılda delilik ile ilgili gündelik hayata konu olan yaşantılar, diyaloglar, inanış ve tutumlar sözlü belleğin taşıyıcısı yazıya aktarılmakta, dolayısıyla delilikle ilgili sözlü kültürde belleğe dayalı düşünce kalıpları kayda geçirilmiş olmaktadır. Sözlü kültürde madde bağımlılığı olma, argo kullanımı, korkusuzca konuşma, düşünmeden hareket etme, sürekli gezme, kapalı mekânlarda kalamama, zahit tipine karşı Bektaşî özellikleri sergileme gibi davranışlar deliliğin göstergeleri sayılmıştır. Deli olarak adlandırılan kişiler toplumsal hayatta çoğu zaman dışlanmamış hatta “veli deli tipi”ne kutsiyet atfedilmiştir. Osmanlı toplumunda akıl sağlığı yerinde olmayan kişilerin, hastalıklarının derecesine göre farklı uygulamalara tutulduğu görülmektedir. *Son Asır Şairleri*'deki biyografilere bakıldığında, Dols'un sınıflandırmasında olduğu gibi deliliği kesin hatlarıyla birbirinden ayırmak pek mümkün görünmemektedir. “Romantik” deli olarak adlandırılacak bir kişinin aynı zamanda “akıllı” ve “kutsal” delilik özellikleri de taşıdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla delilliği tek bir kategoriye göre değerlendirmek şairler özelinde pek uygun değildir. Buna karşılık “romantik” delilikle “akıllı deliliğin” bir arada ve aynı şekilde “akıllı” delilik ile “kutsal” deliliğin birlikte görüldüğü dikkati çekmektedir. Bunun sebebi Osmanlı şairlerinin büyük ölçüde eğitilmiş olmaları, dolayısıyla şiir yazabilecek zekâya ve şura sahip olmalarıyla ilgilidir.

Tezkirede kimi şairlerin yaşadıkları büyük travmalar neticesinde akıl sağlıklarını kaybettikleri anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ailevi, sosyal ve siyasi olabildiği gibi edebî metinlerle de bağlantısı vardır. Edebî metinlerde Mecnun tipinin âşık kimliği için bir model teşkil etmesi, şairleri de etkisi altına almış görünmektedir. Bu sebepten dolayı da akıl dışı davranışlar sergiledikleri gerekçesiyle yakınları tarafından tedavi alınmaları gerekli bulunmuştur. Dönemin siyasi atmosferine bağlı olarak iktidara muhalif eleştiriler getiren şairler de aykırı buldukları için deli olarak adlandırılmıştır. Hatta deli olmamalarına rağmen hükümete yönelik eleştirilerde buldukları için herhangi bir cezaya maruz kalmamaları için yakınları tarafından deli kisvesi verilerek akıl hastanesine yatırılmışlardır. İçki içmek de delilik sebebi olarak görülmüş, içkiye müptela şairlerin akıllarını “doğru yolda” kullanmadıkları için trajik sonları ibretlik bir ders olarak okura sunulmuştur. Tanrı aşkıyla cezbeyle kapılan meczupların ise normal dışı davranışlar göstermesi toplumsal hayatta olağan karşılanmış, hatta bu kişilerin bilinmezlik âleminin habercileri olarak makamlarının velilik mertebesinde olduğu düşünülmüştür. Deliliğe yönelik olumlu

düşünce yapısı XVI. yüzyıl tezkirelerinden başlayarak son dönem tezkirelerine kadar sürdürülmüştür XIX. yüzyıldan itibaren “mezcup” olarak adlandırılan “kutsal deliler”in sayısı tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla giderek azalmıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Bâki Efendi (1883) dergâhların kapatılması üzerine bir süre kütüphanelerde tasnif işlerinde bulunmuş daha sonra Darülfünûn İlahiyat Fakültesinde Farsça hocalığı yapmıştır. Mehmed Refik Efendi (1880) önce medresede ders vermiş, medreseler kapatıldıktan sonra da çorap tezgâhları işletmeye başlamıştır. Mehmed Tâhir Olgun (1877) Bayezit’de bir kitapçı dükkânı açmıştır.
2. Dervişlerin başlarına giydikleri yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke.

KAYNAKÇA

- Aça, Mustafa. “Kent Kültüründe Deliler ve Delilik ile İlgili Anlatılar: Giresun Örneği.” Milli Folklor 97 (2013): 91-110.
- Artvinli, Fatih. “Topbaşı Bimarhanesi (1873-1927): Delilik, Siyaset ve Toplum.” Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2011.
- Arvas, Abdülselem. “Şairnâmeler Üzerine” Mukaddime 4, (2011: 43-68).
- Bayat, Fuzuli. Türk Kültüründe Deli ve Delilik, İstanbul: Ötügen, 2018.
- Dols, Michael W., Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli (çev. Didem Gamze Dinç). İstanbul: Pinhan, 2013.
- Dundes, Alan. “Folklor Nedir?”. (çev. Gülay Aydın). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (haz. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005: 16-20.
- . “Halk Kimdir” (çev. Metin Ekici). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1. (haz. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2003: 1-30.
- Foucault, Michel. Deliliğin Tarihi. (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yay. 1992.
- Göçgün, Önder. “Yakın Devrin Mütefekkir Bir Şairi: Ayaşlı Şakir Efendi” Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi 3 (1986): 137-155.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ). I. (haz. Müjgân Cumhu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ). II. (haz. Kayahan Özgül). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ). III. (haz. Hidayet Özcan). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ). IV. (haz. İbrahim Baştuğ). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî’ş-Şuarâ). V. (haz. Ayşegül Celepoğlu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karakışla, Yavuz Selim. Eski İstanbul’un Delileri: Pazarola Hasan Bey, İstanbul: Akıl Fikir Yay. 2014.
- Kılıç, Rüya “Osmanlı Devletinde Deliliğin Tarihi: Toptaşı Örneği” Bilig 67 (2013): 91-110.
- Koçak, Aynur. Edebiyatın İzinde: Delilik ve Edebiyat. (haz. Banu Öztürk vd). İstanbul: Bağlam Yay, 2017.
- Narlı, Mehmet. Edebiyat ve Delilik: Türk Roman ve Öyküsünde Deliler ve Delilik. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Ong, Walter J. Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi. (çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis, 2003.
- Özgül, Kayahan. Osman Nevres Hayatı ve Eserleri. İstanbul: MEB, 1999.
- Schimmel Annemarie, İslamın Mistik Boyutları, İstanbul: Kabcacı Yay. 1999.
- Soygür, Haldun, “Sanat ve Delilik”, Klinik Psikiyatri Dergisi, 24 (1999): 124-133.
- Türk Edebiyatı İsimler Ansiklopedisi.
- Tolasa, Harun. Şehî, Lâtîf ve Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre: 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman “Mezcûb” İslam Ansiklopedisi 28 (2003): 28-286.